

انجمن اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی

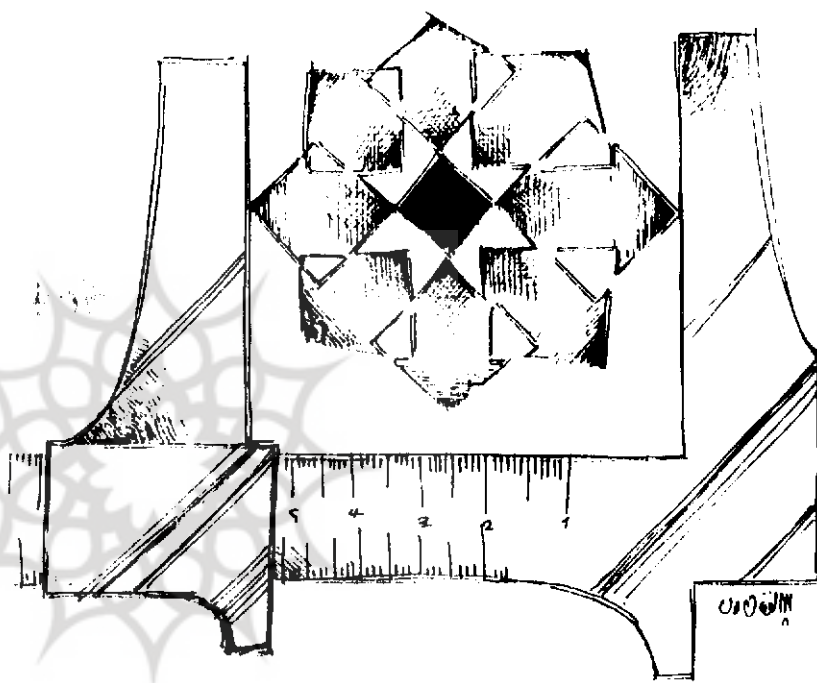
۱- مقدمه

از واژه "توسعه، در اذهان محققان و اقتصاددانان توسعه، تمایز مختلفی وجود داشته است که از آن جمله، می توان به افزایش تولید، افزایش بازدهی، ارتقای سطح کمی و کیفی زندگی، رفع فقر و محرومیت، ارتقای سطح خدمات بهداشتی و درمانی، برطرف کردن مشکلات بیکاری و تورم، تأمین نیازهای اقتصادی-اجتماعی اشاره کرد. پس می توان، نتیجه گرفت که، توسعه، فرآیندی پیچیده چند بعدی است، که مستلزم تغییرات در ساخت اجتماعی، طرز تلقی مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر می باشد.

تئوریهای مختلفی، در باب توسعه به رشته تحریر درآمده و بر پایه آنها استراتژیها، سیاستها و برنامههای مختلفی، طرح ریزی شده است. از تئوریهای توسعه در پنجاه سال گذشته، می توان به تئوریهای "انباشت مازاد اقتصادی فراتر از نیازهای معیشتی و تشکیل ذخیره سرمایه فیزیکی"، سرمایه انسانی و آموزش نیروهای متخصص و ماهر، و دیدگاه نوین توسعه، با تأکید بر نهادهای اجتماعی، به عنوان پیش نیاز و زمینه ساز فضای توسعه اشاره کرد.

اکنون که، شاهد مهاجرت بی رویه، فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، بیکاری فزاینده، بهره‌وری پایین و حتی منفی نیروی کار، ضایعات بالای محصولات کشاورزی، ناامنی و بی ثباتی و ... در مناطق روستایی هستیم، باید ریشه آنها را در عملکرد ناکارای نهادهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، رکود کشاورزی، رابطه میادله قیمتی و سیاست تبعیضی شهر و روستا به درستی بشناسیم و برای آن، راه حل‌های اساسی جستجو کنیم.

با توجه به این تصویر تلخی که از مناطق روستایی کشور وجود دارد، ضرورت بازنگری و تحول در دیدگاههای سنتی و تحولات در جهت تغییرات اجتماعی-اقتصادی، تجزیه و تحلیل‌های جدیدی را می طلبد. برای بهبود زندگی روستایی، تنها بالا بردن قدرت تولید و خرید روستاییان کافی نیست؛ بلکه باید در زمینه آموزش، بهداشت، امکانات زیربنایی، تشکیل سرمایه انسانی و فیزیکی و... نیز، اقداماتی

مقایسه

درجه توسعه یافتگی

مناطق روستایی

استانهای کشور

با استفاده از روش طبقه بندی TAXONOMY

• میر عبدالله حسینی

صورت بگیرد. در همین راستا، جهت آشنایی با وضعیت مناطق روستایی کشور، حدود ۳۵ شاخص اقتصادی، جمعیتی و زیر بنایی، بهداشتی، فرهنگی و اجتماعی انتخاب گردیده و با استفاده از روش طبقه بندی "TAXONOMY"، درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی مورد تجزیه و تحلیل و مقایسه قرار گرفته است. به این طریق، ضعف مناطق روستایی استانها از جهات شاخصهای مختلف توسعه‌ای در سطح کشور مشخص شده و این امر می‌تواند برای مسؤولان و برنامه‌ریزان استانهای ۲۴ گانه کشور، جهت تعیین اولیتهای مربوط به طرحهای مختلف توسعه‌ای به کار گرفته شود.

۲- استانهای انتخابی

استانهای انتخابی برای مقایسه با یکدیگر (با وجود استثناء در پاره‌ای از شاخصها)، ۲۴ استان به شرح زیر بوده است:

- ۱- مناطق روستایی استان تهران
- ۲- مناطق روستایی استان مرکزی
- ۳- مناطق روستایی استان گیلان
- ۴- مناطق روستایی استان مازندران
- ۵- مناطق روستایی استان آذربایجان شرقی*
- ۶- مناطق روستایی استان آذربایجان غربی
- ۷- مناطق روستایی استان کرمانشاهان
- ۸- مناطق روستایی استان خوزستان
- ۹- مناطق روستایی استان فارس
- ۱۰- مناطق روستایی استان کرمان
- ۱۱- مناطق روستایی استان خراسان
- ۱۲- مناطق روستایی استان اصفهان
- ۱۳- مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان
- ۱۴- مناطق روستایی استان کردستان
- ۱۵- مناطق روستایی استان همدان
- ۱۶- مناطق روستایی استان چهارمحال و بختیاری
- ۱۷- مناطق روستایی استان لرستان
- ۱۸- مناطق روستایی استان ایلام
- ۱۹- مناطق روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد

- ۲۰- مناطق روستایی استان بوشهر
- ۲۱- مناطق روستایی استان زنجان
- ۲۲- مناطق روستایی استان سمنان
- ۲۳- مناطق روستایی استان یزد
- ۲۴- مناطق روستایی استان هرمزگان

* در سال مورد مطالعه، آمار و اطلاعات استان اردبیل از استان آذربایجان شرقی تفکیک نشده بود و لذا استان اردبیل جز استان آذربایجان شرقی شناخته می‌شد.

۳- شاخصهای توسعه

آنچه که مناطق روستایی یک استان راه نسبت به مناطق روستایی استانهای دیگر، به صورت مزیت نشان می‌دهد، عوامل و امکانات زندگی مناسبتر در آن است. برای این مقایسه، عوامل مختلفی وجود دارد، ولی این عوامل، به یک اندازه اهمیت ندارند. از طرفی، عوامل زیادی برای مقایسه و اندازه‌گیری وجود ندارد، که به دلیل کیفی بودن، فاقد آمار و اطلاعات یا متغیر زاید و دور افتاده می‌باشند، لازم نیست، از همه آنها استفاده کنیم. تنها کافی است، از شاخصها و عوامل کلیدی که دارای اهمیت بیشتری است، استفاده کنیم. با توجه به این که، در این مقاله، می‌خواهیم وضعیت و درجه توسعه‌یافتگی مناطق روستایی راه، از نظر شاخصهای جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و بهداشتی بررسی کنیم، این شاخصها را انتخاب کرده‌ایم. آمار این شاخصها، برای مناطق روستایی، از سه منبع مرکز آمار ایران (نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سرشماری عمومی کشاورزی، فرهنگ روستایی کل کشور، طرح آمارگیری جاری قیمت، ...)، وزارت جهادسازندگی و عمران روستایی و مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، به دست آمده‌است. آمار و اطلاعات مربوط به سال ۱۳۶۵ است و در پاره‌ای از موارد نیز، برای مقایسه آمار و اطلاعات، فاصله سالهای ۱۳۷۰-۱۳۶۵ استفاده شده‌است. ۳۵ شاخص مختلف مورد مطالعه، به ۴ شاخص عمده، به این صورت تقسیم شده‌است:

الف- شاخصهای جمعیتی و زیربنایی

۱- میانگین جمعیت بر حسب آبادی (X1)
هر چه استانی از آبادیهای پرجمعیت برخوردار باشد، آن استان، توسعه‌یافته‌تر است، زیرا، از رونق فعالیتهای اقتصادی در کانونهای پر جمعیت، وجود خدمات رفاهی بالنسبه بیشتر و عدم امکان استقرار در آبادیهای کم جمعیت و پراکنده، به دلیل مسایل و مشکلات زیست محیطی، اقتصادی و رفاهی بیشتر است.

استان همدان با میانگین ۷۸۳ نفر، پر تراکم‌ترین آبادیهای کشور و استان کهگیلویه و بویر احمد، با میانگین ۱۴۴ نفر، کم تراکم‌ترین آبادیها را داشته است.

۲- آبادیهای مسکونی دارای راه (X2)

ارتباطات، یکی از شاخصهای مهم توسعه ملی و اقتصادی است. شبکه راههای ارتباطی، به عنوان یکی از خدمات زیربنایی، نقش مهم در ارائه خدمات اساسی و ترویجی و نیز، ارتباطات فرهنگی و اجتماعی ایفا می‌کند.

از مجموع آبادیهای دارای سکنه کشور، در سال ۱۳۶۵، تنها حدود ۴۰ درصد آنها، دارای راههای ارتباطی هستند. استان همدان با ۷۵/۳ درصد، رتبه اول و استان کهگیلویه و بویر احمد، با ۱۷/۵ درصد، کمترین راههای ارتباطی میان آبادیها را داشته‌اند. همان‌طور که، ملاحظه می‌شود، میانگین جمعیت آبادیها، با آبادیهای مسکونی دارای راه، رابطه مستقیمی دارند.

۳- نسبت جمعیت روستایی به کل جمعیت استان (X3)

مطالعات کوزنتس و جنری، نشان می‌دهد، که ساختارهای تولید و اشتغال در بلند مدت، به نفع تولیدات صنعتی و شهرنشینی سوق می‌یابد و ساختارهای جمعیتی به افزایش شهرنشینی و مهاجرت به شهرها منجر خواهد شد. پس، با توسعه اقتصادی، نسبت جمعیت روستایی به جمعیت شهری، کاهش خواهد یافت.

در توزیع نسبت جمعیت روستایی بر حسب جمعیت استانها، در سال ۱۳۷۰، نشان می‌دهد، که استان کهگیلویه و بویراحمد، با داشتن ۶۵/۵ درصد

جمعیت روستایی، بالاترین نسبت روستا نشینی و استان تهران با ۱۲/۵ درصد، کمترین نسبت روستا نشینی را، دارا بوده‌اند.

۴ - حجم خانوار روستایی (X4)

هر چه حجم خانوار روستایی بیشتر باشد، میزان زاد و ولد بیشتر و در نتیجه، میزان رشد جمعیت بالاتر است. تئوریهای جمعیتی، معمولاً مراحل رشد جمعیتی را، به سه مرحله تقسیم می‌کنند: در مرحله اول، میزان زاد و ولد بیشتر، میزان مرگ و میر نیز بیشتر و به تبع آن میزان رشد جمعیت، پایین است. در مرحله دوم میزان زاد و ولد بیشتر، میزان مرگ و میر کمتر و لذا، مقدار رشد جمعیت، بالاست. در مرحله سوم، میزان زاد و ولد کمتر، میزان مرگ و میر نیز، کمتر و در نتیجه، میزان رشد جمعیت پایین تر است. با فرض این که مناطق روستایی استانهای کشور، مرحله اول تئوریهای توسعه جمعیتی را سپری کرده‌اند، می‌توان این فرضیه را داد، که هر چه میزان رشد جمعیت در مناطق روستایی استانی بالا باشد، مناطق روستایی آن استان، در مراحل توسعه‌ای پایین تری نسبت به استانهای دیگر، قرار دارند، که دارای رشد جمعیت پایین تری هستند.

مناطق روستایی استان یزد، با ۴،۵۵ نفر، کوچکترین حجم خانوار و مناطق روستایی استان آذربایجان غربی با ۶/۱۶ نفر، بالاترین حجم خانوار، در سطح استانهای کشور را، دارا می‌باشد.

۵ - حجم خانوارهای با ۷ نفر و بیشتر در مناطق روستایی استانهای کشور (X5)

۶ - میانگین سنی مردان در مناطق روستایی (X6)

۷ - میانگین سنی زنان در مناطق روستایی (X7)

۸ - میانگین سنی مردان در مناطق روستایی (X8)

۹ - میانگین سنی زنان در مناطق روستایی (X9)

۱۰ - امید به زندگی در فاصله سالهای ۷۰ - ۱۳۶۵ در مناطق روستایی (X10)

امید به زندگی نیز شاخص خوبی برای بررسی توسعه اقتصادی است. بالاترین امید به زندگی را، استان تهران با ۶۵/۴ سال و پایین‌ترین امید به

زندگی را، استان کردستان با ۵۲/۹ سال داشته‌اند.

ب - شاخصهای اقتصادی در مناطق روستایی

۱۱ - جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر مرد و زن (X11)

۱۲ - جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر مرد (X12)

۱۳ - جمعیت شاغل ده ساله و بیشتر زن (X13)

۱۴ - جمعیت بیکار / جویای کار ده ساله و بیشتر مرد و زن (X14)

۱۵ - جمعیت بیکار / جویای کار ده ساله و بیشتر مرد (X15)

۱۶ - نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (X16)

۱۷ - شاغلان ده ساله و بالاتر، در بخش عمومی در مناطق روستایی استانها (X17)

۱۸ - نسبت هزینه خانوار روستایی به کل هزینه خانوار استانها (X18)

۱۹ - نسبت میانگین درآمد، به هزینه در مناطق روستایی استان در سال ۱۳۶۹ (X19)

۱۹ - ۱ - میانگین درآمد در مناطق روستایی (X34)

۱۹ - ۲ - میانگین هزینه در مناطق روستایی (X35)

ج - شاخصهای بهداشتی در مناطق روستایی

۲۰ - نسبت آبادیهای دارای حمام به کل آبادیهای دارای سکنه (X20)

۲۱ - نسبت آبادیهای دارای سکنه کشور، که از آب لوله کشی بهره‌مندند (X21)

۲۲ - نسبت آبادیهای دارای سکنه، که از آب لوله کشی تصفیه شده بهره‌مندند (X22)

۲۳ - درصد خانوارهای معمولی ساکن که از حمام استفاده می‌کنند (X23)

۲۴ - نسبت آبادیهای دارای سکنه کشور، که از مراکز بهداشتی درمانی بهره‌مندند (X24)

۲۵ - نسبت آبادیهای دارای سکنه، که از خانه بهداشت استفاده می‌کنند (X25)

۲۶ - نسبت آبادیهای دارای سکنه که از پزشک برخوردارند (X26)

د - شاخصهای فرهنگی واجتماعی در مناطق روستایی

۲۷ - نسبت با سوادان به جمعیت ۶ ساله و بیشتر (X27)

۲۸ - نسبت با سوادان مرد به جمعیت ۶ ساله و بیشتر (X28)

۲۹ - نسبت با سوادان زن به جمعیت ۶ ساله و بیشتر (X29)

۳۰ - اختلاف دونسبت فوق (X28 - X29 = X30)

۳۱ - نسبت آبادیهای دارای دبستان به کل آبادیهای دارای سکنه (X31)

۳۲ - نسبت آبادیهای دارای دبیرستان به کل آبادیهای دارای سکنه (X32)

۳۳ - نسبت آبادیهای دارای کتابخانه عمومی به کل آبادیهای دارای سکنه (X33)

قبل از این که طبقه بندی و تعیین درجه توسعه‌ای به روش "TAXONOMY"، صورت بگیرد، لازم است، جدول شماره (۱) به دست آید، در این جدول، شاخصهای مختلف توسعه اقتصادی، انسانی، فرهنگی واجتماعی، به کارگرفته شده و در هر مورد از شاخصها، بهترین و بدترین رتبه تعیین شده است.

در محاسبه نهایی، با روش "TAXONOMY"، شاخصهایی که ضریب همبستگی بالایی داشتند، مشخص شده و بر اساس اهمیت و اولویت، بعضی از شاخصها حذف شده است. در نتیجه، ۳۵ شاخص مورد مطالعه، به ۲۴ شاخص کاهش یافته است. بنابراین، برای مناطق روستایی هر استان، ۲۴ شاخص زده استفاده شده است.

روش طبقه بندی TAXONOMY

این روش، به طور خلاصه به صورت زیر است: برای مناطق روستایی استانها "Rostai"، بیست و چهار مولفه زده وجود دارد، ابتدا ماتریس:

$$X_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{ij}} \quad (1)$$

تشکیل شده است. سطرها در این ماتریس، مؤلفه‌های مناطق روستایی استانها و ستونها

جدول شماره ۱ - شاخص توسعه‌ای مورد مطالعه برای مناطق روستایی استانهای کشور در سال ۱۳۶۵

متغیرها	شاخصهای توسعه‌ای مورد مطالعه		بهترین استان	بدترین استان
	میانگین	نقطه‌های مورد مطالعه		
x۱	میانگین جمعیت‌آبادیها	۲۲	همدان	کهگیلویه و بویراحمد
x۲	درصد آبادیهای دارای راه	۲۴	همدان	کهگیلویه و بویراحمد
x۳	درصد جمعیت روستایی	۲۴	تهران	کهگیلویه و بویراحمد
x۴	حجم خانوار روستایی	۲۲	یزد	آذربایجان غربی
x۵	حجم خانوار ۷ نفره و بیشتر	۲۴	تهران	خوزستان
x۶	میانگین سنی مردان	۲۴	سمنان	کهگیلویه و بویراحمد
x۷	میانگین سنی زنان	۲۴	سمنان	کهگیلویه و بویراحمد
x۸	میانگین سنی مردان	۲۴	سمنان	کهگیلویه و بویراحمد
x۹	میانگین سنی زنان	۲۴	سمنان	کهگیلویه و بویراحمد
x۱۰	امید به زندگی	۲۴	تهران	خراسان
x۱۱	جمعیت شاغل مرد و زن	۲۴	گیلان	بوشهر
x۱۲	جمعیت شاغل مرد	۲۴	یزد	بوشهر
x۱۳	جمعیت شاغل زن	۲۴	گیلان	لرستان
x۱۴	جمعیت بیکار - جویای کار مرد و زن	۲۴	یزد	خوزستان
x۱۵	جمعیت بیکار - جویای کار مرد	۲۴	یزد	خوزستان
x۱۶	درصد شاغلان کشاورزی	۲۴	تهران	کردستان
x۱۷	درصد شاغلان بخش عمومی	۲۴	مازندران	ایلام
x۱۸	نسبت هزینه روستا به شهر	۱۳	آذربایجان شرقی	خراسان
x۱۹	میانگین درآمد به هزینه در روستا	۲۴	آذربایجان غربی	چهارمحال و بختیاری
x۲۰	نسبت روستاهای دارای حمام	۲۴	همدان	بوشهر
x۲۱	نسبت روستاهای لوله کشی	۲۴	زنجان	سیستان و بلوچستان
x۲۲	نسبت روستاهای لوله کشی تصفیه شده	۲۴	هرمزگان	تهران
x۲۳	درصد خانوارهای استفاده کننده از حمام	۲۴	بوشهر	سیستان و بلوچستان
x۲۴	نسبت آبادیهای دارای مراکز بهداشتی	۲۴	سمنان	سیستان و بلوچستان
x۲۵	نسبت آبادیهای دارای خانه بهداشت	۲۴	بوشهر	کرمان
x۲۶	نسبت آبادیهای دارای پزشک	۲۴	سمنان	کهگیلویه و بویر احمد
x۲۷	درصد جمعیت باسواد	۲۴	تهران	سیستان و بلوچستان
x۲۸	درصد جمعیت باسواد مرد	۲۴	اصفهان	سیستان و بلوچستان
x۲۹	درصد جمعیت باسواد زن	۲۴	تهران	کردستان
x۳۰	اختلاف دو نسبت فوق	۲۴	تهران	کردستان
x۳۱	درصد آبادیهای دارای دبستان	۲۴	همدان	سیستان و بلوچستان
x۳۲	درصد آبادیهای دارای دبیرستان	۲۴	تهران	کردستان
x۳۳	درصد آبادیهای دارای کتابخانه	۲۴	مازندران	کردستان
x۳۴	میانگین درآمد در مناطق روستایی	۱۳	مازندران	خراسان

شاخصهای توسعه می‌باشد چون هر یک از شاخصها، دارای واحدهای متفاوتی هستند، ابتدا در ستون هر شاخص، میانگین و (si) انحراف معیار را حساب کرده و از رابطه $z_i = \frac{X_{ij} - X_{ij}}{S_{ij}}$ متغیرها را به مقیاس واحدی می‌بریم. این متغیرها، دارای میانگین صفر و انحراف معیار یک است و ماتریس (۱) به صورت زیر در می‌آید که این را، ماتریس استاندارد، می‌گوییم.

$$(2) \quad Z_{ij} \times 24 = (Z_{ij}) \quad 24 \times 1 = (Rostai)$$

مرحله سوم، محاسبه فواصل مرکب بین مناطق روستایی استانهاست. اگر a و b دو منطقه روستایی باشند، فاصله dab بین مناطق روستایی دو استان است:

$$(3) \quad dab = \sqrt{\sum_{j=1}^{24} (Z_{aj} - Z_{bj})^2}$$

بدیهی است. $d_{ba} = dab, d_{aa} = 0, d_{bb} = 0$.

ماتریس فواصل مناطق روستایی استانها، به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$(4) \quad D = (d_{ij}) \quad n \times n$$

در این جا، فواصل مناطق روستایی هر استان، از مناطق روستایی استانهای دیگر، بدست آمده است. این ماتریس، ماتریس متقارن و قطر اصلی آن صفر است. با استفاده از این ماتریس، می‌توان کوتاهترین فاصله dij را در هر سطر پیدا کرد. این فاصله مبین آن است که، مناطق روستایی دو استان i و j خیلی به هم نزدیک می‌باشند. مناطق روستایی استانهایی که با هم کوتاهترین فاصله را دارند، می‌توان به وسیله برداری بهم متصل نمود. این نمودار را، نمودار اپتیمم گویند.

مرحله چهارم، تعیین مناطق روستایی استانهای همگن است. برخی از مناطق روستایی نسبت به بقیه، فاصله طولانی دارند. اگر میانگین و انحراف معیار فواصل مناطق روستایی استانها، به d و Sd نشان

دهیم و این توزیع را نرمال فرض کنیم، می‌دانیم ۹۵ درصد مناطق روستایی استانها، در فاصله دو انحراف معیار از d قرار دارند. این مناطق روستایی استانها را مناطق روستایی همگن گوئیم و فاصله را از روابط: $d = d + Sd$ و $d = d - Sd$ فاصله با $d_1 = d - Sd$ فاصله پایین (5) به دست می‌آورند.

می‌توان، مناطق روستایی استانهایی را که خارج از این فاصله قرار دارند، کنار گذاشت، این مناطق شباهت کمتری با بقیه دارند. مرحله پنج، رتبه‌بندی مناطق روستایی استانها از لحاظ توسعه‌یافتگی است. فرض می‌کنیم، تمام مناطق روستایی استانها، همگن باشند، (اگر همگن نبودند، مناطق غیر همگن را کنار می‌گذاریم) ماتریس رابطه (۲) را در نظر می‌گیریم، در ماتریس استاندارد ماکزیم هر ستون را در نظر گرفته و نام آن را مقدار ایده‌آل می‌گذاریم و با Z_{ij} نشان می‌دهیم، پس از تعیین مقدار ایده‌آل، برای هر یک از شاخصها، طول بردار زیر را حساب می‌کنیم:

$$C_{io} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{ij} - Z_{oj})^2} \quad (6)$$

با توجه به طول بردار (C_{io}) معلوم است که اگر مناطق روستایی استانی پیشرفته باشد، (C_{io}) کوچک و هر اندازه بزرگتر باشد، مناطق روستایی آن استان محرومتر است.

مرحله ششم، تعیین درجه توسعه‌یافتگی است. در این مرحله، با داشتن (C_{io}) و (S_{io}) را حساب کرده، حد بالای آن یعنی، عدم توسعه‌یافتگی را به (C_o) نشان داده‌ایم:

$$C_o = C_{io} + S_{io} \quad (7)$$

$$f_i = \frac{C_{io}}{C_o} \quad (8)$$

بنا به تعریف، رابطه را، درجه توسعه مناطق روستایی استان گوئیم. مناطق روستایی را می‌توان، بر اساس C_{io} یا طبقه‌بندی کرد.

۵- نتیجه طبقه‌بندی

با استفاده از برنامه کامپیوتری، محاسبات مربوط

به روش طبقه‌بندی TAXONOMY (که در بخش ۴ بیان شد)، به عمل آمده و نتیجه طبقه‌بندی، با توجه به ۲۴ شاخص معرفی شده، به قرار زیر است:

جدول شماره ۲ - رتبه‌بندی مناطق روستایی استانها با توجه به ۲۴ شاخص توسعه‌ای

SIDEXS	مناطق روستایی استانها
۱۵/۹۴۱	۱- تهران
۱۸/۵۸۲	۲- اصفهان
۲۰/۰۹۴	۳- سمنان
۲۰/۶۸۸	۴- یزد
۲۰/۸۸۳	۵- مازندران
۲۲/۴۵۷	۶- گیلان
۲۳/۷۶۴	۷- مرکزی
۲۴/۸۵۰	۸- همدان
۲۵/۱۱۰	۹- زنجان
۲۵/۷۰۵	۱۰- بوشهر
۲۶/۲۴۱	۱۱- فارس
۲۶/۲۸۵	۱۲- چهارمحال و بختیاری
۲۷/۰۰۴	۱۳- خراسان
۲۷/۰۰۴	۱۴- آذربایجان شرقی
۲۷/۰۰۴	۱۵- آذربایجان غربی
۲۹/۱۷۳	۱۶- کرمانشاه
۲۹/۲۱۶	۱۷- کرمان
۲۹/۶۷۴	۱۸- ایلام
۳۰/۸۳۳	۱۹- کهگیلویه و بویراحمد
۳۱/۱۱۴	۲۰- هرمزگان
۳۱/۳۹۸	۲۱- خوزستان
۳۱/۸۰۷	۲۲- لرستان
۳۲/۱۷۳	۲۳- کهگیلویه و بویراحمد
۳۳/۰۱۳	۲۴- سیستان و بلوچستان

نکاتی در رابطه با جدول شماره ۲:

۱- با توجه به شاخصهای مختلف توسعه‌ای، پیشرفته‌ترین مناطق روستایی، مربوط به استانهای تهران و محرومترین مناطق روستایی به استان سیستان و بلوچستان می‌باشد.

۲- با توجه به درجه و شکاف توسعه، می‌توان استانهایی را همگن و متشابه در نظر گرفت. نظیر

استانهای سمنان، یزد و مازندران یا استانهای کرمانشاه، کرمان و ایلام و یا استانهای هرمزگان، خوزستان و لرستان و همچنین استانهای آذربایجان شرقی و غربی را همگن و متجانس از لحاظ شاخصهای توسعه دانست.

۳- یکی از مهمترین عوامل توسعه نیافتگی بعضی استانها را باید، به ویژگیهای شرایط اقلیمی، شرایط نامنی حاصل از موضوع جنگ و مشکلات نظیر آن در استانهای جنوبی کشور، در سال ۱۳۶۵ دانست.

۱- ۵- اگر برای طبقه بندی مناطق روستایی استانهای کشور، به تفکیک شاخصهای اقتصادی و جمعیتی زیر بنایی را به کار بگیریم، طبقه بندی مناطق روستایی ۲۴ استان، به صورت زیر خواهد بود:

جدول شماره (۳)

۲- ۵- اگر برای رتبه بندی مناطق روستایی استانها، به تفکیک شاخصهای بهداشتی و فرهنگی اجتماعی را به کار بگیریم، نتیجه طبقه بندی، به قرار زیر خواهد بود: جدول شماره ۴

۱- با توجه به جدول شماره (۳) از لحاظ شاخصهای جمعیتی و زیربنایی، مناطق روستایی استان تهران، بهترین رتبه و استان کهگیلویه و بویراحمد، کمترین رتبه و از لحاظ شاخصهای اقتصادی مناطق روستایی استان یزد، بهترین رتبه و مناطق روستایی استان خوزستان، کمترین رتبه را داشته‌اند.

با توجه به جدول شماره (۴)، از لحاظ شاخصهای بهداشتی، مناطق روستایی استان اصفهان، بهترین رتبه و استان سیستان و بلوچستان کمترین رتبه و از لحاظ شاخصهای فرهنگی اجتماعی، مناطق روستایی استان تهران، بهترین رتبه و استان سیستان و بلوچستان کمترین رتبه را داشته‌اند.

البته، می‌توان مناطق روستایی استانهای کشور را، از لحاظ شاخصهای مختلف توسعه‌ای، به طبقات همگنی تفکیک کرد: از لحاظ شاخصهای جمعیتی و زیر بنایی، استانهای چهارمحال و بختیاری، سیستان و بلوچستان و ایلام، استان لرستان و خوزستان، استانهای هرمزگان، کرمان، آذربایجان شرقی یا استانهای بوشهر، خراسان، آذربایجان غربی، همدان،

زنجان را در گروههای همگن در نظر گرفت. از جنبه شاخصهای اقتصادی، استانهای یزد و اصفهان، استانهای تهران و خراسان، استانهای سمنان، آذربایجان شرقی، کرمان، فارس، زنجان، مرکزی، آذربایجان غربی و همدان و نیز، استانهای کهگیلویه و بویر احمد، بوشهر و کردستان و استانهای لرستان و هرمزگان و استانهای ایلام و کرمانشاهان را، می توان در طبقات همگن تقسیم بندی کرد. البته، لازم به توضیح است که به دلیل مسأله جنگ و عوارض منفی حاصل از آن، استان خوزستان، در سال ۱۳۶۵، بدترین رتبه را از لحاظ شاخصهای اقتصادی به خود تخصیص داده است.

۶- خلاصه، نتایج و پیشنهادها

نتایج حاصل از بررسی درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی استانهای ۲۴گانه کشور، حاکی از آن است که:

۱- از لحاظ شاخصهای جمعیتی و زیربنایی، بهترین رتبه را مناطق روستایی استان تهران به خود اختصاص داده اند. در حالی که بدترین رتبه، را مناطق روستایی استان کهگیلویه و بویر احمد داشته اند.

۲- از لحاظ شاخصهای اقتصادی، بهترین رتبه را مناطق روستایی استان یزد و بدترین رتبه را مناطق روستایی استان خوزستان - به دلیل مشکلات ناشی از جنگ تحمیلی، در سال ۱۳۶۵ - به خود اختصاص داده اند.

۳- از لحاظ شاخصهای بهداشتی، مقدار ایده آل را، مناطق روستایی استان اصفهان و بدترین رتبه را مناطق روستایی سیستان و بلوچستان، به خود اختصاص داده اند.

۴- از لحاظ شاخصهای فرهنگی و اجتماعی، بهترین رتبه را مناطق روستایی استان تهران و بدترین رتبه را، استان سیستان و بلوچستان به خود اختصاص داده اند.

۵- در نهایت، از لحاظ شاخصهای مختلف توسعه ای (جمعیتی و زیر بنایی، اقتصادی، بهداشتی، و فرهنگی و اجتماعی)، مناطق روستایی استان تهران بهترین رتبه؛ مقدار ایده آل، مناطق روستایی سیستان و بلوچستان کمترین رتبه را، به خود

اختصاص داده اند.

اکنون با مشخص شدن درجه، شکاف، دوگانگی و جایگاه توسعه ای مناطق روستایی استانهای ۲۴گانه کشور، بایستی با اتخاذ برنامه های توسعه ای، نسبت به بهبود وضعیت مناطق روستایی اقدام کرد. در این برنامه های توسعه ای، باید به شاخصهایی که از لحاظ توسعه ای در وضعیت نامناسبی قرار دارند، توجه بیشتری مبذول داشت. در ضمن، باید توجه داشت، که بر اساس تجربیات سایر کشورها و همچنین نظریات تسنوریسین های اقتصادی توسعه، در صورتی برنامه های توسعه ای روستایی در سطح منطقه ای،

استانی و ملی، موفق خواهد بود، که به نکات زیر توجه شود:

- ۱- اهداف و شیوه های اجرایی فعالیت های مربوط به توسعه روستایی، باید به طور دقیق، مشخص گردد.
- ۲- با توجه به این که رفاه روستاییان، به میزان زیاد، به درآمد سرانه روستاییان مرتبط است، می بایستی عمدتاً طرحها و برنامه های توسعه ای را، در اولویت قرار داد. زیرا که، موجبات افزایش تولید سرانه روستاییان را، فراهم می سازد. همان طور که در مقاله نیز، دقیقاً مشخص شده است، در کلیه مناطق روستایی

جدول شماره ۳ - طبقه بندی مناطق روستایی استانها، بر اساس شاخصهای اقتصادی و جمعیتی

زیربنایی

مناطق روستایی استانها	شاخصهای اقتصادی (۲)	مناطق روستایی استانها	شاخصهای جمعیتی و زیربنایی (۱)
CSO (۲)			CSO (۱)
۱- یزد	۲/۳۳۴	۱- تهران	۳/۰۶۹
۲- اصفهان	۴/۳۳۶	سمنان	۴/۴۶۸
۳- تهران	۵/۳۵۱	۳- یزد	۵/۳۹۴
۴- خراسان	۵/۴۷۷	۴- اصفهان	۵/۵۵۰
۵- مازندران	۵/۶۷۶	۵- گیلان	۵/۶۷۰
۶- گیلان	۵/۹۲۸	۶- مازندران	۶/۰۱۷
۷- سمنان	۶/۴۱۷	۷- مرکزی	۶/۰۴۱
۸- آذربایجان شرقی	۶/۴۸۱	۸- کرمانشاه	۶/۶۶۶
۹- کرمان	۶/۵۶۵	۹- بوشهر	۷/۱۰۷
۱۰- فارس	۶/۶۲۳	۱۰- خراسان	۷/۱۲۲
۱۱- زنجان	۶/۶۲۵	۱۱- آذربایجان غربی	۷/۱۸۵
۱۲- مرکزی	۶/۷۱۳	۱۲- همدان	۷/۱۹۵
۱۳- آذربایجان غربی	۶/۷۹۹	۱۳- زنجان	۷/۲۱۱
۱۴- همدان	۶/۸۸۰	۱۴- فارس	۷/۳۰۹
۱۵- چهارمحال و بختیاری	۷/۴۵۰	۱۵- هرمزگان	۷/۵۱۲
۱۶- کهگیلویه و بویراحمد	۷/۷۵۸	۱۶- کرمان	۷/۵۲۹
۱۷- بوشهر	۷/۷۷۰	۱۷- آذربایجان شرقی	۷/۵۴۹
۱۸- کردستان	۷/۸۵۶	۱۸- کردستان	۷/۸۶۴
۱۹- لرستان	۸/۱۲۱	۱۹- لرستان	۸/۰۲۱
۲۰- هرمزگان	۸/۱۸۷	۲۰- خوزستان	۸/۰۴۶
۲۱- ایلام	۸/۴۵۸	۲۱- چهارمحال و بختیاری	۸/۲۹۹
۲۲- کرمانشاه	۸/۴۷۱	۲۲- سیستان و بلوچستان	۸/۳۲۱
۲۳- سیستان و بلوچستان	۸/۶۹۰	۲۳- ایلام	۸/۳۳۲
۲۴- خوزستان	۹/۳۰۴	۲۴- کهگیلویه و بویراحمد	۹/۵۷۸

استانها، میانگین هزینه‌ها از میانگین درآمدهای سرانه، بیشتر است. به این مفهوم که مناطق روستایی، با پس‌انداز منفی مواجهند و در نتیجه سرمایه‌گذاری مناسب صورت نمی‌گیرد. در این میان، با برنامه‌ریزی منطقه‌ای، آمایش سرزمین و تعیین مزیت‌های نسبی منطقه‌ای، می‌توان ایجاد صنایع تبدیل کشاورزی و صنایع کوچک (که به اشتغال زایی، درآمدزایی، متعادل شدن درآمدها و کاهش فقر و بیکاری آشکار فصلی و پنهان را، سبب می‌گردد) را پیشنهاد کرد.

۳- در اتخاذ هر نوع استراتژی توسعه روستایی، باید قابلیت‌های فنی و تکنولوژی و همچنین شرایط فرهنگی و اجتماعی روستاییان، مد نظر قرار گیرد. باید توجه داشت، توسعه فرآیندی است، که با توده مردم سروکار دارد و مسأله مشارکت مردمی را باید، به عنوان یک پیش فرض اساسی در توسعه روستایی، در نظر داشت.

۴- همان طور که در بند ۳ نیز، مطرح شد، با توجه به فراوانی نیروی انسانی و بهره‌وری منفی در سطح روستاها و وجود بیکاری پنهان، برنامه‌ها طرح‌های توسعه‌ای را انتخاب کرد که از نیروی کار غیر مجرب روستاها، حداکثر استفاده را بنمایند.

منابع و مأخذ

- Human development, 1993 - 1
- نودازو، مایکل. توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه فرجادی. نشر سازمان برنامه و بودجه، تهران ۶۹-۱۳۷۰ جلد اول و دوم، چاپ پنجم و دوم
- عظیمی، حسین. مزارهای توسعه‌ناقصی در اقتصاد ایران. نشر س. تهران ۱۳۷۱. چاپ اول
- زرانی، ابراهیم. اقتصاد ایران. نشر س. تهران ۱۳۶۷. چاپ اول
- ناکتک، سابر. اقتصاد توسعه، ترجمه زهرا افشاری، ناشر واحد انتشارات بخش فرهنگی دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، تهران ۶۹ چاپ اول
- جمع نویسندگان. مترجمین و صاحب‌نظران. نظریه‌پردازی اجتماعی کتاب توسعه، نشر توسعه، شماره‌های مختلف
- تودور، و. شولتز. سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی و توسعه اقتصادی. ترجمه محمود متوسلی، موسسه تحقیقات پولی و بانکی، اسفند ۱۳۷۰

- مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۶۵
- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی کشاورزی، ۱۳۶۷
- مرکز آمار ایران، فرهنگ روستایی کل کشور، تهران ۱۳۶۵ و ۱۳۶۹
- وزارت جهاد سازندگی، معاونت عمران و روستایی، عمران روستایی، ۱۳۷۱
- مرکز آمار ایران، طرح آمارگیری جاری جمعیت، ۱۳۷۰
- نتایج تفصیلی آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای روستایی و شهری در سال ۱۳۶۹
- مطالعات تحول جمعیت ایران در طرح ریزی کلیدی ملی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۱
- مردوخی، بابیزید، صنایع غذایی و ضایعات محصولات کشاورزی، فصلنامه ویژه امنیت غذایی، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- مردوخی، بابیزید، جزوه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری صنعتی، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، بهار ۱۳۷۳
- پورکاظمی، محمدحسین. تعیین جایگاه قزوین در مقایسه با مراکز استانها... سمینار رشد و توسعه قزوین، مهرماه ۱۳۷۱

جدول شماره ۴ - طبقه بندی مناطق روستایی استانها، بر اساس شاخصهای بهداشتی و فرهنگی اجتماعی

مناطق روستایی استانها	شاخصهای فرهنگی اجتماعی (۴) SIO	شاخصهای بهداشتی (۳) SIO
۱- تهران	۲/۵۰۴	۴/۴۶۴
۲- مازندران	۳/۲۷۱	۴/۶۰۷
۳- گیلان	۳/۸۲۱	۴/۹۹۷
۴- اصفهان	۴/۱۳۱	۵/۲۴۵
۵- مرکزی	۴/۳۷۴	۵/۳۰۹
۶- سمنان	۴/۶۰۱	۵/۶۴۷
۷- بوشهر	۴/۹۴۷	۵/۸۸۱
۸- زنجان	۵/۲۸۳	۵/۹۱۸
۹- یزد	۵/۳۱۳	۵/۹۹۱
۱۰- همدان	۵/۴۶۶	۶/۶۳۷
۱۱- چهارمحال و بختیاری	۵/۴۸۹	۶/۱۶۸
۱۲- فارس	۵/۶۲۸	۶/۶۹۸
۱۳- خراسان	۶/۰۹۶	۷/۰۲۷
۱۴- ایلام	۶/۱۸۵	۷/۱۲۹
۱۵- آذربایجان شرقی	۶/۳۱۴	۷/۳۱۱
۱۶- کرمانشاه	۶/۷۲۵	۷/۳۷۱
۱۷- کهگیلویه و بویراحمد	۶/۸۵۴	۷/۴۴۹
۱۸- خوزستان	۶/۹۱۸	۷/۷۳۲
۱۹- آذربایجان غربی	۶/۹۵۲	۷/۹۸۲
۲۰- لرستان	۷/۰۶۱	۸/۲۲۲